

ביאור התוספות בתוספת ש'הוציאוני מבית הספר'

בגמרא בכתובות (כו.) מבואר שמסיח לפי תומו מועיל להעלות אדם לכהונה, ומביאה הגמרא מעשה שבו העלו אדם לכהונה על פי נאמנות זו של 'מסיח לפי תומו': מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו, ואמר, זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא, והוציאוני מבית הספר, והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתורמה לערב. ורבי חייא הוסיף עוד עך מעשה זה, שאותו אדם אמר גם: וחבירי בדילין ממני, והיו קורין אותי יוחנן אוכל חלות. וסוף המעשה היה שהעלוהו רבי לכהונה על פיו. הרי מבואר שעדות זו של 'מסיח לפי תומו' מועילה להעלותו לכהונה לאכול בתרומה.

התוספות (ד"ה מבית) עומדים על מה שהוסיף אדם זה בעדותו שהטבלתו לשם אכילת תרומה היתה אחרי ש'הוציאוני מבית הספר', ולכאורה צ"ב לשם מה הוסיף אותו אדם פרט זה, ולשם מה הגמרא מביאה דברים אלו כחלק מדבריו.

ומבארים התוספות על פי המבואר במשנה (כתובות כח.): ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן. נאמן אדם לומר... ושהיה פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול בתרומה. ובגמרא הקשו על דין זה: ודילמא עבד כהן הוא [- ולכך אוכל בתרומה אף שאינו כהן]. ומיישבת הגמרא: מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי, דאמר ריב"ל אסור לאדם שילמד את עבדו תורה. דהיינו, שכיון שמעיד שהוא יוצא מבית הספר, אם כן על כרחך אינו עבד, וכיון שאוכל בתרומה על כרחך שהוא כהן. ועל פי זה ביארו התוספות שהוא הדין בעדות 'מסיח לפי תומו' הוסיף פרט זה שהוציאו אביו מבית הספר כדי להפקיע מאפשרות זו שאוכל בתרומה מחמת היותו עבד כהן.

וכך גם העתיק הרמב"ם (איסור"ב פ"כ ה"ג-ה"ד) את דין הגמרא: מי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני, אינו נאמן... ואם היה מסיח לפי תומו נאמן. כיצד מעשה באחד שהיה מסיח לפי תומו, ואמר, זכור אני כשהייתי תינוק והייתי מורכב על כתיפו של אבא, הוציאוני מבית הספר והפשיטוני כותנתי והטבילוני לאכול תרומה לערב, וחבירי בודלין ממני והיו קוראין אותי יוחנן אוכל חלות, והעלהו רבינו הקדוש לכהונה על פי עצמו.

השמטת הטור וביאור הבית יוסף בדעתו ותמיהת הדרישה והט"ז על ביאורו

אמנם הטור (אה"ע ריש סימן ג) הביא אף הוא דין זה אלא שקיצר בסיפור המעשה: מי שבא ואמר כהן אני, אינו נאמן... ואם הוא מסיח לפי תומו, נאמן. כיצד, כגון שמסיח לפי תומו ואומר זכורני כשהייתי תינוק מורכב על כתפו של אבא, הטבילוני לאכול בתרומה, עכ"ל. הרי שהשמיט הטור בדבריו פרט זה שהיה יוצא מבית הספר. ועמד על כך הבית יוסף בדבריו, והעיר שמדברי התוספות משמע שצריך שיאמר כן, ולולי זה אין להאמינו שכהן הוא כיון שיש לחוש שמא עבד כהן הוא. ובביאור דעת הטור שהשמיטו, כתב הבית יוסף שנראה שהוא סובר שמעשה שהיה כך היה ולא דוקא. דהיינו, שבאמת פרט זה אינו נצרך לעדותו וגם לולי זה אין חוששים שמא עבד כהן הוא, רק שאותו אדם כך הסיח לפי תומו וכל דבריו הובאו בסיפור המעשה כמות שהן.

ובהגהת כתונת פסים (דרישה סק"ה) תמה על דברי הבית יוסף, שהרי התוספות בדבריהם ציינו לדברי המשנה והגמרא לקמן, ואם כן אפילו אם נפרש לגבי עדות 'מסיח לפי תומו' שכך היה המעשה ולא דוקא, אך מה נאמר בביאור דברי המשנה שנאמן לומר שהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול בתרומה, הלא שם אין זה מעשה אלא הלכה ואעפ"כ מפורש במשנה שאמר כן, וכמובאר בגמרא שמכאן ראינו לדברי ריב"ל שאסור לאדם שילמד את עבדו תורה - והיינו כדברי התוספות שבכך מוכח שאינו עבד כהן, ומשמע שאילו לא היה מעיד כן היה לנו לחוש שמא עבד כהן הוא, והניח בקושיא.

כך גם תמה הט"ז (סק"א) שהרי כך נמצא גם במשנה, ומשמע שצריך לומר כן מצד הדין, שהרי במשנה הוא לשון התנא ולא סיפור מעשה שהיה, ועל כרחך שדין הוא לומר כן כדי לבטל החשש שמא עבד כהן הוא. וא"כ חזרה הקושיא למה השמיט הטור פרט זה שהוציאו מבית הספר.

ביאור הט"ז שבלא"ה מוכח שאינו עבד מלשון 'אבא' ומטבילתו

וביאר הט"ז בהקדם דקדוק לשון המשנה ולשון עדות המסיח לפי תומו, שכן חילוק יש ביניהם, כי בעדותו של המסיח לפי תומו נאמר 'כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר', ואילו במשנה כתוב בסתמא 'איש פלוני יוצא מבית הספר'. וממילא, מבאר הט"ז, שדעת הטור שבאופן שמקדים ואומר שהיה 'מורכב על כתיפו של אבא' שוב אין צורך בתוספת זו שהוציאו מבית הספר - כי לשון 'אבא' אינו שייך בעבד שאין לו חייס, וגם אילו היה עבד היה לו להיות אצל 'רבו' ולא אצל 'אביו', ועל כרחך שאינו עבד אלא ישראל. משא"כ הגמרא לקמן עוסקת בביאור האמור במשנה, ושם הרי לא נכתב כלל לשון זו אלא רק לשון 'איש פלוני יוצא מבית הספר' - ולכן דקדקה הגמרא שצריך לומר שיצא מבית הספר כדי שלא נחשוש שמא עבד הוא.

עוד הוכיח הט"ז מהמעשה ב'מסיח לפי תומו' שבודאי לא היה עבד, אף לולי עדותו שיצא מבית הספר, שכן קיימא לן שתרומה צריכה טבילה בכוונה, וכמבואר בגמרא בחולין (לא.) שנדה שנאנסה וטבלה אסורה לאכול בתרומה, וטבילת קטן הלא היא שלא בכוונה כמבואר בגמרא בכתובות (יא.) שגר קטן מטבילים אותו על דעת בית דין, והיינו מדין זכין שלא בפניו. וכתב רש"י: אם אין לו אב, ואמו הביאתו להתגייר. ומשמע שאילו יש לו אב טובל על דעת אביו. וכיון שכל טבילתו לא הועילה

'הוציאוני מבית הספר'

יום שני ד אב
כתובות דף כו

אלא מכח מה שטבל על דעת אביו, אם כן בעבד קטן לא היתה מועילה טבילתו כלל. וכיון שכבר העיד במעשהו שטבל כשהוא קטן לאכול בתרומה, ע"כ שהיה כהן ולא עבד כהן, ואם כן אין צורך בתוספת זו שיצא מבית הספר.

והנה בסיפור המעשה מעיד המסיח לפי תומו "כשהייתי תינוק מורכב על כתפו של אבא", וצריך להבין מדוע הזכיר כלל ענין זה שהיה מורכב על כתפו של אבא. ובפרט לפי מה שכתב הבית יוסף שהשמיט הטור מה שהעיד שהוציאו מבית הספר משום "דמשמע ליה דמעשה שהיה כך היה ולא דוקא" - ואם כן מבואר שהטור לא הזכיר בדבריו אלא את מה שנצרך לעיקר העדות, ומדוע פרט זה שהיה "מורכב על כתפו של אבא" הזכיר הטור.

אמנם לפי דבריו מבאר הט"ז היטב, כי בזה בא המעיד להורות בעדותו כיצד הועילה הטבילה והוא קטן, כי כיון שהיתה הטבילה על ידי אביו הועילה הטבילה כדין קטן שאם יש לו אב אביו מטבילו אע"ג שאין לו דעת. [ולכאורה גם לפי מהלכו הראשון של הט"ז מבואר, שהזכיר הטור עדות זו לפי שמלשון העדות 'כתפו של אבא' מוכח שלא היה עבד].

ביאור המקדש דוד במה שהזכיר בעדותו שהיה 'מורכב על כתפי אביו'

אלא שלפי זה צריך ביאור בדעת התוספות, שדקדקו מפני מה אמר שהוציאוהו מבית הספר, ואם כן על כרחך שאין דעתם נוחה לומר כדברי הבית יוסף שמעשה שהיה כך היה ולא דוקא, ואם כן צריך ביאור מדוע הוסיף ואמר שהיה מורכב על כתפו של אבא. וגם אי אפשר לפרש כדברי הט"ז שמכך מוכח שלא היה עבד, מלשון 'אבא' או מחמת הטבילה על ידי אביו, שהרי התוספות מפרשים שלצורך זה העיד על הוצאתו מבית הספר.

ובמקדש דוד (טהרות סימן מו סק"ב) ביאר באופן אחר מה שהוצרך לומר כן. וזאת בהקדם דברי התוספתא (טהרות פ"ג ה"ה) שם מבואר שתינוק שנכנס ויוצא בגדיו טהורים ולא נמנעו ישראל מלעשות על גביו טהרות (ע"פ ר"ש טהרות פ"ג מ"ח). והנה רש"י מפרש את הטעם שהוצרכו להטבילו לפני אכילת תרומות: "מפני שסתם תינוק מטפח באשפות ושרצים מצויין שם". ועפ"ז מבאר המקדש דוד שלכן אמר בעדותו שהיה תינוק מורכב על כתפי אביו, כדי להורות שאינו תינוק נכנס ויוצא שהוא בחזקת טהרה, אלא תינוק המטפח באשפות שבכדי לצאת ולבוא צריך להיות מורכב על כתפי אביו.

ביאור החלקת מחוקק שכל המשפחות בחזקת כשרות ובארצותינו לא שכיחי עבדים

והנה הבית יוסף עצמו הלך בשו"ע בעקבות הרמב"ם והוסיף פרט זה בסיפור המעשה וכתב (ס"א): ואם היה מסיח לפי תומו נאמן. כיצד, מעשה באחד שהיה מסיח לפי תומו, ואמר, זכור אני כשהייתי תינוק והייתי מורכב על כתפו של אבא, הוציאנו מבית הספר, הפשיטוני את כתנתי והטבילוני לאכול תרומה לערב וכו'.

ובחלקת מחוקק (סק"ד) ציין שהטור השמיט פרט זה שהוציאו מבית הספר, וביאר ע"פ מה דקיימא לן להלכה (אה"ע סימן ב ס"ב) שכל המשפחות בחזקת כשרות, וממילא אין חוששים לעבדות. וכל שכן בארצותינו דלא שכיחי עבדים כנענים שמלו וטבלו לשם עבדות שיאכלו בתרומה. ובבית שמואל (סק"ה) הוסיף שאף שהטור עצמו סובר להלכה כדעת המשנה (קידושין עו.) שהנושא אשה צריך בדיקה, היינו דוקא לענין לשאת אשה ולאכות בתרומה דאורייתא, אבל לתרומה דרבנן אין חוששין שמא עבד הוא.

והנה הרמב"ם (איסור"ב פ"כ ה"ה) כתב: כהן מיוחד שאמר בני זה כהן הוא, אין מעלין אותו ליוחסין על פיו עד שיביא עדים שהוא בנו. ובמגיד משנה (שם) הביא מה ששאלו המפרשים ז"ל, למה צריך כלל עדות להשיאו אשה, הלא ודאין שאין לחוש לנתין ולממזר כיון שכל המשפחות בחזקת כשרות הן עומדות, ולפסולי כהונה גם אין לחוש כי אפילו אם פסול הוא - הלא לא הוזהרו כשרות להינשא לפסולים. וכתב שם המגיד משנה שני אופנים בביאור דברי הרמב"ם, אם לדעתו אכן יש מקום לחשש זה וממילא יש צורך בעדות זו להשיאו אשה, או שאין לחוש לכך ואין עדות זו נצרכת אלא רק לענין יוחסין מפני מעלת היוחסין, אבל לענין להשיאו אשה מותר אף בלי עדות זו.

וכתב הבית שמואל להוכיח כצד הראשון בביאור דעת הרמב"ם, שבאמת יש לחוש לחשש זה. שהרי הרמב"ם העתיק את לשון הגמרא שבכלל עדות ה'מסיח לפי תומו' היתה גם עדותו שיצא מבית הספר, וביארו התוספות שהוא כדי שלא נחוש שמא עבד הוא, ובדעת הטור שהשמיטה כתב החלקת מחוקק שהוא משום שאין חוששים לעבדות - ואם כן הרמב"ם שהעתיק את לשון הגמרא כמו שהוא על כרחך משום שהוא סובר שמי שאין משפחת ידועה לנו חוששים שמא עבד או ממזר הוא.

דחיית האבני מילואים לביאור הבית שמואל

ובאבני מילואים (סק"ז) הקשה לפי ביאור החלקת מחוקק והבית שמואל, שדעת הרמב"ם שחוששים שמא עבד או ממזר הוא ולכן צריך לומר שיצא מבית הספר, ואילו הטור סובר שאין חוששים לזה ולכן לא הזכיר פרט זה, שאם כן יקשה מאד מדוע במשנה מוזכר פרט זה לדעת הטור - הלא בלאו הכי אין חוששים שמא עבד או ממזר הוא. ומכח קושייה זו כתב האבני מילואים שנראה שאף אם נוקטים להלכה שכל המשפחות בחזקת כשרות מכל מקום לכהונה חוששים יותר וכמו שכתב המגיד משנה ביישובו השני. ומה שהטור השמיט את ענין זה שיצא מבית הספר, יש לומר כמו שהוסיף החלקת מחוקק שבארצותינו לא שכיחי עבדים שמלו וטבלו לשום עבדות.

"צריך להבין

מדוע הזכיר

כלל ענין זה

שהיה מורכב

על כתפו

של אבא.

ובפרט לפי

מה שכתב

הבית יוסף

שהשמיט

הטור הוצאתו

מבית הספר

משום

'דמעשה

שהיה כך היה

ולאו דוקא"

החידוש היומי מוקדש
לעילוי נשמת

הגאון רבי

שלמה ב"ר דוד

זצוקלה"ה

כל ימיו מקשה אחת של
אמונה ועבודת השם
בשמחה